

ABDUQAYUM YO'LDOSHEV HIKOYALARIDA PORTRET VA BADIY DETALNING O'RNI

Toshpo'latova Dilchehra Azamat qizi

Qarshi davlat universiteti talabasi

Anotatsiya: *Ijodkor badiiy niyatining portret va detal orqali ifoda etishi, ularga yuklangan vazifani tadqiq etish, uslubiy o'ziga xoslikni o'rganish*

Kalit so'zlar: *ovul, atlas, "xotira daftari", miltiq, portfel, plastmassa idish, sterna quvur, mix, doska*

Ma'lumki, badiiy adabiyotda obrazning tashqi hamda ichki qiyofasini yaratishda o'ziga xos mashaqqat talab etadigan jarayonlardan biri hisoblanadi. Rassom tashqi qiyofani bo'yoqlar yordamida chizsa, yozuvchi bu ishni so'zlar vositasida amalga oshiradi. Qaysidir ma'noda ikkisining ham bajarayotgan vazifasi tasvirdan iborat bo'lsa-da, so'z ustasining zimmasidagi yuk ulkan bo'ladi. Chunki u so'z yordamida o'zi tasvirlayotgan obrazning ham ichki, ham tashqi tasvirini yoritib berishi kerak. Bunda yuzdagi mimikalardan tortib to ichki dunyodagi evrilishlar ham bir-biriga monand bo'lishi lozim. Jumladan, ijodkor Abduqayum Yo'ldoshev ham portret yaratishda o'ziga xos mahoratga ega yozuvchilardan hisoblanadi. Adib o'z qahramonlarining tashqi qiyofasini maromiga yetkazib tasvirlash bilan birga uning ichki portretini ham obrazning kayfiyatiga, xatt-harakatiga munosib tarzda ochib beradi. Jumladan, ijodkorning "Alvido go'zallik" hikoyasi misolida bir obrazning ham tashqi, ham ichki qiyofaning bir yil ichida o'zgarganini ko'rishimiz mumkin. Hikoyada qurib sahroga aylanayotgan ovulga tog'dan kelin tushadi. Kellingning go'zalligi haqidagi ta'riflar butun qishloqqa tarqab ketadi. Muallif shu o'rinda kellingning tashqi portretini quyidagicha tasvirlaydi:

"... Ayollar bashorat qilishgan ekan. To'ydan keyin oradan ikki hafta o'tar-o'tmas, Muslim aka xotinini chopiqqa chiqardi. Shunda biz ko'rdik, darhaqiqat, kelinchak juda chiroyli edi. Ismiyam jismiga monand: Oysuluv. Atlas ko'ylak-lozim kiygan, yaltirab turgan sochi taqimini o'padigan, oppoq yuzli, kipriklari uzun-uzun, jismi nozikkina bu ayolni bolalar negadir "Kumush checha", deb chaqirishardi"

Ijodkor ayolning tashqi qiyofasini bir o'rinda jamlab tasvirlasa, uning ichki dunyosidagi go'zallikni sochma tarzda ma'lum bir o'rinlarda berib ketadi. Ovozidagi noziklik, kamsuqumlik, jur'atsizligi qishloqdagi shang'i bir-birini, bir-birini sensirab gapiradigan xotinalarning g'ashini keltirar, gap bilan chimdib-chimdib olishar, bundan tashqari, eri Muslim aka (asarda shu tarzda aytib ketiladi) oilada o'zining ustunligini sezdirib qo'yish uchun rafiqasini ko'pchilik oldida qo'pol muomalada bo'lar, haqoratli so'zlar bilan uni behurmat qilardi. Yosh kellingning chekka- chekkalarda yig'lashlari uning tabiati qanchalik nozik ekanligidan guvoh bo'ladi. Bir kuni kelinchak o'zining she'rlar yozilgan xotira daftarini olib kelganda qo'shni ayollar ustidan kulib masxara qilishganda, u

daftarni yoqib yuborishga majbur bo'ladi, boshqa kuni yorilib-qorayib ketgan qo'llariga surish uchun "vazelin" olib kelganda yana uni malomat qilib ustidan kulishadi. Oradan bir yil vaqt o'tgandan so'ng mas'uma, go'zal ayol muhitning asriga aylanadi. Endi ayol nafaqat tashqi qiyofasi, balki xarakteridagi o'zgarishlar orqali qishloq ayollarining aksini o'zida namoyon qiladi:

"...Ha, og'zingdan qoning kelsin, Nuri, ochiritingga qarasang o'lasanmi?! Mening bolamam uyda chirqirab yotibdi-ku! Yo sening bolang bola, meniki itning bolasimi?.. Hali otasi yotibdi boshini ko'tarolmay..."

Men dong qotib qoldim va shu tarafga qaradim. Paqirlarini, plastmassa idishlarini sisterna quvuridan oqayotgan suvga birinchi bo'llib qo'yishga urinib bir-birlarini sur-sur qilayotgan ayollar to'pi ichida turgan bir qop-qoragina, dog' bosgan mushtday yuzini ajin to'rlatgan, sochlari to'zib ketgan, eski xalat kiygan juvon baqirmoqda edi. Darvoqe, ayollarning hammasi baqir-chaqir qilishar, ammo men faqat shu juvonning so'zlarini eshitardim. Zero, bu o'sha, bir yilgina muqaddam go'zalligi va ma'sumaligi bilan bizni hayratlarga solgan Oysuluv yanga edi..."

Muhit o'z ustunligini ko'rsatadi. Yuqorida aytganimizdek, barcha ketayotgan yo'ldan kesdari tomon yurgan ojiza o'z yo'nalishini olomon yurgan tomonga o'zgartirishga majbur bo'ladi. Adib o'z qahramonining go'zal bo'lgan paytlarida qalbining ham shunga munosib ravishda go'zalligini so'z yordamida ochib bersa, vaqt, muhit hukmini o'tkazgan ayolning keyingi qiyofasini ham mohirlik bilan tasvirlaydi. Bunda ijodkorning asardan ko'zlagan maqsadining portret vositasida ro'yobga chiqaradi.

Badiiy asarda detal (fr. Detail – tafsilot, mayda-chuyda) badiiy asarda muayyan mazmun ifodalovchi, g'oyaviy-badiiy yuk tashuvchi tafsilot. U voqelik yaratish vositasi bo'lib, tasvirlayotgan narsa-hodisani konkretlashtiradi, uni hissiy idrok qilish mumkin bo'lgan tarzda gavdalantiradi. Badiiy detal muallifga qahramon xarakterini ochib berishda yordam beradi. Bunday xarakterli tafsilot so'zlashuvchining ismi, o'z vaqtida va noto'g'ri vaqtda aytilgan qahramon so'zi, so'zlani almashtirish yoki atrofdagi kichik bir detal sifatida olingan oshyo ham qaysidir ma'noda asarning butun mazmunini yoxud qahramonlar qiyofasini ochib bera oladi. Abduqayum Yo'ldoshev ham detallardan foydalanishda Chexovning asarda tasvirlangan miltiq uning oxirida otilishi kerak, degan uslubiga tayanadi. Bir qaraganda arziyas tuyulgan badiiy detal vositasida qahramonlarning ruhiyatini to'la ochib bera oladi. Fikrimiz isboti o'laroq ijodkorning "Puankare" hikoyasidagi portfelni oladigan bo'lsak, asar qahramoni sotuvchining portfel haqida aytgan ta'rifiga shu darajada ishonadiki, go'yo ta'riflanganidek asil mol o'z egasiga yuz yil xizmat qilishi kerakdek. Biroq u o'ttiz besh yil ichida butunlay ishlatib bo'lmas darajaga keladi:

"Mana o'sha portfel. Yuz yil emish! Bir asrning uchdan birini o'tab-o'tamay yuzimga o'xshab bujmayib, qarimsiq bo'lib qoldi; bir xil joylarining terisi ko'chgan, kal boshimni eslatadi. Mol ham egasiga o'xsharkan-da. Buyam kamday, bo'sh qopga o'xshab sira tik turmaydi, ichiga u-bu salsam sal qaddini g'oz tutganday bo'ladi, ammo bu aldamchi

taassurot, sal o'tmay yana qiyshayib qoladi. Qulf degan jonivor ishdan chiqqaniga-ku, necha zamonlar bo'lgan: men yopib charchayman, u bo'lsa "shirq" etib ochilib ketishdan erinmaydi. Shunga portfelni qo'ltiqlab yo bo'lmasa bag'rimga mahkam bosib yurishga majburman. Kambag'alning boyligi yonida bo'lgani ma'qul. Yo'qsa, hov bir galgiday moshin-poshin turtib ketsa, qog'ozlarimning bari sochilib ketish mumkin.."

Bunda ijodkor kichik bir detalni asar boshida tasvirlay turib qahramonining hikoya qilinmish hayotidan bashorat qiladi. O'ttiz besh yil ichida portfel qay ahvolga tushsa, uning ham poyonsiz deb hisoblagan umri davomida tashqi qiyofasi shu ahvolga kelganligini, orzularining sarobini, o'tgan umridagi noroziligini anglatib ketsa, "Mix" hikoyasida tasvirlangan badiiy detal mix hayotdagi yo'q joydan paydo bo'lib, kishilarning shaxsiy turmushini zaharlaydigan "MIX"lar qiyofasini ochib berishda ko'maklashadi. Asarda qahramoni muallim eski uyini buzib yangi uy qurmoqchi bo'ladi. Ishni dastlab yangi hashamdor darvoza o'rnatishdan boshlaydi. Qishloqdagi o'tganni o'rog'ini, ketganni ketmonini oladigan, umri bировlar ustidan "yozish" bilab o'tayotgan qishloqdosh nishoniga muallim tushib qoladi. Universitetda ishlab pora olganligi uning orqasidan "qasr" qurayotganligini, buni tegishli joylarga yozishini aytadi. Maqsadi nima ekanligi so'raganda: " Men birdan o'yib olmayman. Asta tirnayman, tirnayveraman. Tirnalgan joy yaraga aylanadi, keyin yiringlaydi, oxiri hamma yoqni zaharlab tashlaydi", deb oldindan mixning bashoratini aytadi. Shundan so'ng muallimning tinchligi buzilib, qilayotgan ishining noqununiy ekanligi haqidagi xabar tegishli joylardan taftishlar o'tkazilishiga olib keladi. Bu orada muallim uydagi qo'lbola doskadan chiqib yotgan zanglagan mixga bilagini urib oladi. Bunda e'tibor bermasdan ishida davom etadi. Ertasi kuni mix tilgan joy qichisha boshlaydi, ammo bunga ham bee'tibor qaraydi. Keyin yara achishadi, yiringlaydi. Ammo shifokorga uchrashishda o'zida na xafsala va na vaqt topa oladi. Chunki u hamqishlog'i kavlagan chohlarni yopish bilan band edi. Asar oxirida esa:

" Oradan ikki hafta o'tdi.

Elmurod domla qishloqqa bir ko'ylagining yengi bo'sh holda qaytib keldi...

Kuzga borib Elmurod domla darvozani yarim puliga bir amallab sotdi va usta yollab, bir xonali hujra qurdirib oldi. Qish o'tib olsin-chi, keyin bir gap bo'lar...

Aytishlaricha, shu kunlarda Elmurod domla do'kondan yarim kilo mix xarid qilsayam chekini talab qilib olishni unutmas ekan: har ehtimolga qarshi-da, mobodo tekshirib qolishsa, "mana hammasi qonuniy" deb ko'rsatish uchun..."

Ko'rinib turibdiki, ijodkor badiiy detal mix orqali jamiyatdagi damlar hayotini zaharlovchi, har bir ishiga aralashib, yaxshilikdan ham yomonlik izlashga o'rganib qolgan toifani xarakterini ochib beradi. Bu o'rinda detal ham o'ziga yuklatilgan vazifani ortig'i bilan bajara oladi.

Umuman olganda, san'at asaridagi har bir detal, epizod, voqea, manzara, obraz va tasvir vositalari yozuvchining badiiy niyatiga xizmat qildiriladi. Asar organizmida muallif foydasiga xizmat qilmaydigan birorta organizm uchramaydi. Ularning o'rnini almashtirish,

olib tashlash yoxud yangi narsa kiritish mumkin emas. Agar shunday qilinsa , asar to'qimasi buziladi, badiiylikka ziyon yetadi. Ijodkor ham o'z o'rnida hikoyalarida badiiy portret va detaldan unumli foydalana olgan desak mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLTLAR:

- 1.Quronov D Adabiyotshunoslik lug'ati, T- "Akademnashr", 2013. 30-31-betlar
- 2.Yo'ldoshev A. " Puankare" hikoya "Jahon adabiyoti" jurnali. 2012, 9-son 3.
- 3.Yo'ldoshev A. Mashaqqatlar osha yulduzlar sari, "Yangi asr avlodi", 2021